Poetika zneklidnění a ukotvení: ruské filozofující předzvěsti dneška

The Poetics of Restlessness and Anchoring

Ivo Pospíšil

Abstrakt:
Autor přítomného článku ukazuje na ruské filozofické myšlení, jehož specifikem je to, že se vyskytuje nejen v samostatných traktátech, ale především v dílech krásné literatury, jež tak vlastně supluje slabou přítomnost společenských věd trpících cenzurou. Zvláštností ruské klasické literatury a ruské literatury vůbec je pak schopnost přetavit didaktickou, etickou a náboženskou funkci vycházející z nedokončené sekularizace do estetického efektu. Nedokončenost, a tedy jistá otevřenost je znakem ruského myšlení obecně. Komplex ruského duchovního proudění se vyznačuje vyjadřováním zneklidnění, znejistění a předvídáním kataklyzmat, kritikou údajného barbarství ruských dějin a řešení vztahu k Evropě a později k Asii a ke světu vůbec. Tvůrci hledají oporu, ukotvení vzhledem k zneklidnění – až na výjimky (A. P. Čechov) – v existenci velké říše. Vizionářství, které v budoucnosti Ruska nachází hrozbu katastrof, se spojuje s osudy celého světa, v němž Rusko hraje často mesianistickou, oživující roli. Na jedné straně hrozby kataklyzmat, zneklidnění, na straně druhé hledání opor a ukotvení v mesianismu. Zejména pól zneklidnění je i dnes inspirací současného ruského myšlení a ruské prózy, hlavně románu.

Abstract:
The author of the present article demonstrates the Russian philosophical thought the specific features of which are represented not only by separate treatises, but, above all, in the works of belles lettres that actually substitute the weak presence of social sciences and humanities suffering by censorship.

The specific quality of Russian classical literature at all is the ability to transform the didactic, ethical, and religious functions based on the unfinished secularization, and, consequently, a certain openness as a symptom of the Russian thought in general. The complex of Russian spiritual currents is characterized by expressing the restlessness, uncertainty and the prediction of future cataclysms, by the criticism of the supposed barbarism of Russian history and the solution of its relations to Europe, to Asia and to the world in general. The creators search for the refuge and anchoring in relation to restlessness and threats – with the exception of some of them (A. P. Chekhov) – in the creation of a great empire. The visionariness which finds the threats of disasters in the future of Russia is linked to the fates of the world in which Russia often plays a messianic, reviving role. The threats of disasters, restlessness on the one hand and the search for supports and anchoring in messianism on the other. Especially threats and restlessness represent even today the inspiration for contemporary Russian thought and Russian fiction, mainly the novel.

Klíčová slova:
filozofický charakter ruské literatury, didaktická, etická, náboženská a estetická funkce, nedokončená sekularizace, nedokončenost jako otevřenost, zneklidnění, kritika Ruska, vizionářství, hrozby kataklyzmat, hledání ukotvení v říši

Key Words:
the philosophical character of Russian literature, didactic, ethical, religious and aesthetic functions, unfinished secularization, unfinishedness as opennes, restlessness, criticism of Russia, visionariness, threats of disasters, search for anchoring in the empire

Zneklidňující situace, krize, napětí v jakékoli sféře našeho života často souvisejí se dvěma aspekty: vzdělaností a mírou. Nejsem zastáncem osvícenského přesvědčení, že vzdělání, kulturnost, znalosti automaticky zajišťují vítězství dobra nad zlem, podobně jako si nemyslím, že dodržování určité míry ve všem znamená vrchol morálky, ale přesto udržování a podpora těchto jevů, které by měly být obecnou vlastností člověka,

mohou předcházet krizím, tlumit je nebo i připravovat cestu k jejich řešení. Nečinnost nebo naopak extrémní fanatismus a krajní, extrémní postoje naopak k řešení nepřispívají, spíše naopak. Obrovským problémem naší doby je deficit vzdělanosti, takřka se chce říci, že záměrný, související s formální a institucionální úrovní školského systému na všech úrovních. Všichni to víme, ale nikdo o tom raději nemluví: příčiny se hledají v metodách výuky, v tom, že žijeme v jiné době, kdy údajně nejsou důležité znalosti, ale tzv. kritické myšlení, které spíše než myšlením, natož kritickým, je schopností se ke všemu vyjadřovat bez znalostí a způsobilosti vyslechnout jiný názor. Stav odbornosti na některých školách ukazuje na předpoklad, že nejdůležitější je takřka nulové znalosti umět dobře vysvětlit inovačními metodami. Kulturnost a vzdělání jsou ovšem spojeny s pamětí ve smyslu neopakování toho, co už jednou bylo objeveno: to dnes není populární, raději objevujeme objevené a považujeme to za nějaký nový počátek. V době zběsilého honu na plagiáty a plagiátory, při němž platí, že když se kácí les, létají třísky, se o této vlastnosti epochy vůbec nemluví. Toto vše vychází z přesvědčení, že naše doba je ta nejlepší možná a my víme všechno, zatímco v minulosti věděli málo nebo nic. Pamětníkům je třeba říci, jak žili, napovědět jim, co si o svém životě a jeho událostech mají myslet, aby nezbloudili. Samozřejmě, že tyto jevy jsou do značné míry záležitostí generační. Mladší generace vždy oponovaly starším, takový je běh světa, ale v minulosti současně s tím jejich názory respektovala a využívala jejich znalostí a paměti, aby se něco dověděla o minulosti. Ztráta historické paměti je pro dnešní dobu příznačná, její všeobecná reinterpretace a také zamlčování toho, co neodpovídá předpřipravenému ideologickému schématu, je viditelné. Zdálo by se, že v dnešní době přesycené informacemi vidíme současně deficit znalostí a schopností jich využívat ke kritickému myšlení. Informace lze sice snadno zjistit, ale musíme vědět, co hledáme a jak to vyhodnotit a kriticky interpretovat. Je to jako s jakýmkoli živlem nebo s atomovou energií: informace jsou dobrý sluha, ale zlý pán, třeba vědět, jak jich kriticky a axiologicky relevantně využívat. Ale každý den se přesvědčujeme o opaku, neboť zacházet s informacemi je třeba umět, a jak věděli fenomenologové, bez intencionality nelze „zřít podstatu". Ani nerespektování

míry věcí a jevů není nedůležité, neboť není totožné s hledáním jakéhosi „zlatého středu", tedy, jinak řečeno, nevýraznosti, neodvahy. Naopak právě v případě věd je někdy třeba argumentaci vyostřit, dojít až ke krajnosti, a tak odhalit to, co by jinak nebylo uviděno. To však nevylučuje ani dodržování jisté míry, nikoli atakováním předmětu, tedy „tvrdými" přístupy, ale naopak jemného, „měkkého" zacházení, když jsme si vědomi, že absolutních hodnot nikdy nedosáhneme, i když o ně budeme permanentně usilovat; často se jako kyvadlo vracejí do výchozí minimalistické polohy. Jde o celospolečenské jevy, ale také o minuciózní jevy vědeckého poznání: vždy si uvědomovat určitou relativitu jevů a kognitivních cílů a ty nás dovedou, byť jen k dílčím cílům spolehlivěji než usilování o absolutní hodnoty. Nevylučuji, že na to mohou být jiné názory.

Vědomí hranic poznání doprovázející vědy se týká i jejich obecné základny – filozofie. Byl jsem jednou svědkem jednoho kvalifikačního řízení, v němž adept vysoké hodnosti ve filozofii tvrdil, že právě ona selhala a nemá vlastně právo na existenci. Je to paradoxní jen zčásti: myslel tím to, že filozofové nesou značný díl odpovědnosti za stav světa a také za vše zlé, čím musel svět a lidé v něm za poslední desetiletí a snad i staletí projít. To je vědomí důležitosti znalostí, vzdělanosti na straně jedné, na straně druhé nutnosti dodržování míry, jinak může hloubce poznání i škodit. Jak to známe z lékařství: lék může být současně jedem, záleží na míře a také na stavu přijímajícího organismu.

Žijeme v paradoxní době, kdy klesá význam literatury obecně a krásné literatury zvláště, ale souběžně s tím se posiluje zliterárnění věd. Myslíme tím zejména vědy humanitní a sociální, ale do jisté míry vše, co se dostává do hraničních poloh sousedících s filozofií, nabývá také atraktivní, literární či zliterárněné podoby (Smirnov 2008). Projevilo se to od konce 60. a zejména od 70. let 20. století nejprve v historiografii americké (Pospíšil 1983, Plass 1988). Historie jako příběh a tzv. dějiny všedního dne postupně v různých podobách převládly. V aplikaci na literární dějiny, např. v klasické studii Reného Wellka, je to pokus a tendence rozostřit, rozptýlit, rozmazat, znejasnit formální, k exaktnosti mířící kritéria (Pospíšil 2018a, 2018b). Běžně se mluví o zliterárnění historiografie

nebo filozofie: místo snahy odhalovat relativně objektivně fungující zákonitosti vývoje lidské společnosti a jejího myšlení, na jejichž základě lze vytvářet historiografické nebo filozofické kognitivní systémy, najdeme zde nezávazné příběhy, které představují jednotlivé interpretace bývalých vědeckých disciplín. Jinak řečeno: žijeme ve světě různě ideologicky, metodologicky, a tím vlastně i mocensky sankcionovaných diskurzů, mimo něž není možné oficiální, koneckonců ani exaktní poznání; tam, kde se čísla, výroky a vzorce střetávají s nepoznaným, vstupují do hájemství spekulativních úvah na hranici filozofie. Příkladem mohou být teorie brněnského rodáka, matematika Kurta Gödela (1906–1978). První Gödelova věta říká, že v žádné rozumné teorii hovořící o přirozených číslech není dokazatelné vše. Druhá Gödelova věta dává konkrétní příklad takového nedokazatelného tvrzení pro Peanovu aritmetiku – je jím věta „Peanova aritmetika je bezesporná". (Je pojmenovaná podle italského matematika Giuseppeho Peana jako jeden z axiomatických systémů formální teorie aritmetiky; slouží k důkazu Gödelových vět o neúplnosti.) Britský teoretický fyzik a kosmolog Stephen Hawking (1942–2018), který se pokoušel propojit klasickou teorii relativity a kvantovou mechaniku a jehož knihy se staly bestsellery, se dostal poměrně rychle na pokraj spekulativních věd a jejich popularizace podložených však exaktními, kvantifikovanými výpočty a úvahami. Jeho knihy přecházejí v příběhy, které nelze běžnými exaktními metodami zachytit a ocitají se ve sféře filozofických spekulací (viz jeho knihy: *Stručná historie času / A Brief History of Time: From the Big Bang to Black Holes*, 1988, česky 1991, 1997; *Černé díry a budoucnost vesmíru / Black Holes and Baby Universes and Other Essays*, 1993, česky 1995; *Stručná historie času v obrazech / The Illustrated A Brief History of Time: Updated and Expanded Edition*; 1996, ilustrované a rozšířené vydání z roku 1988; *Povaha prostoru a času / The Nature of Space and Time*, 2000, spoluautor R. Penrose, česky 2000; *Vesmír v kostce / The Universe in a Nutshell*, 2001, česky 2002; *Ilustrovaná teorie všeho / The Illustrated Theory of Everything*, 2003, česky 2004, 2005).

Naše věda o literatuře a její jednotlivé disciplíny jsou více či méně spekulativní, ale současně mají ambice opírat se o racionální argumenty,

které jsou plodem současného lidského mozku, ale jen v spekulativních koncepcích jsou schopny ocitnout se na obecné rovině a na hranicích lidských intelektuálních mohutností. Cestou sdělování těchto spekulací jsou literární texty, výkon, který dostupnými jazykovými prostředky vypráví příběh na určité téma a vytváří vlastní syžet.

Na jedné straně klesá obecně autorita jazyka a literatury ve smyslu společenské hodnoty jejich utváření, na straně druhé se význam jazyka a jeho textových produktů kvantitativně posiluje. Lesk a bída jazyka a literatury, že „lingua et litterae sunt ancillae rei publicae". To třeba obrátit: bez jazyka a jeho textových produktů by nebyly nejen vědy, ale ani politika jako věc veřejná.

Rusko je tradičně chápáno – a Rusové tento názor někdy sami uměle přiživují – jako země extrémů, ale současně kultu písemnictví, literatury, byť v současné době nabývá tradiční literatura nových podob komunikačních, a tím i žánrových. Dalo by se tedy očekávat, že v Rusku bude mít literatura zvláštní postavení, ale v dnešní době se i tam její význam také podstatně zmenšil – tváří v tvář novým technologiím a mentalitě nových generací; nakolik jde v Rusku přesně o západní „snow flake generation" nebo o nějakou modifikaci, není na nás řešit, to ponecháme politologům, sociálním psychologům, sociologům, antropologům, případně lékařům, ale zliterárnění společenského myšlení, jemuž Masaryk v *Rusku a Evropě* říkal duchovní proudy, má právě zde mnohem širší základ než jinde: to bylo, jak známo, dáno tím, že literatura zde suplovala cenzurou potlačované politické vědy a nesla celou tíži společenského dialogu, který se v poměrech transformované autokracie nemohl realizovat ani na půdě věd. Ona utkvělost v „literárnosti" obecných reflexí je posilována také tím, že v Rusku nevznikla – na rozdíl od Německa a částečně Francie a Velké Británie – systémová filozofie. Rusové i ve filozofii vycházeli z evropských modelů, které silně proměňovali a propojovali s vlastními tradicemi ne zcela sekularizované společnosti. „Nedokončenost" jako by byla dominantou ruské situace, nedokončenost ruských literárních děl vyvolává pocit neúplnosti a dává čtenáři větší svobodu domýšlení; nedokončená sekularizace a pravděpodobně i jiná cesta ke kapitalismu (zde se Lenin mýlil, když v eseji *Vývoj kapitalismu v Rusku*

z roku 1899, podepsaném už Vladimir Iljin a napsaném v sibiřském vyhnanství, viděl, že kapitalismus byl už v Rusku „dobudován"), nedokončené nebo také zrazené revoluce, vlastně všechny tři, včetně Říjnové, jak tvrdili trockisté (Trockij 1937, 1995, Deutscher[1] 1967a, 1967b).

Myšlenkové proudy šly v Rusku – na rozdíl od přece jen volnějších spojení jinde – ruku v ruce s estetickými a uměleckými směry.

Tu je třeba zmínit i Dmytra Čyževského (1894–1977), filozofa, estetika, historika, literárního vědce, rusistu, ukrajinistu, bohemistu, slovakistu, germanistu, snad polsko-rusko-ukrajinského původu, který přichází s teorií vlnové oscilace kulturních epoch, která se do značné míry shoduje s proudy myšlenkovými (Pospíšil 2004, 2017a, 2022a). Absence přísně systémové ruské filozofie (obvykle se v této souvislosti uvádí údajný výrok F. M. Dostojevského: „Я шваховат в философии, но не в любви к ней, в любви к ней я силён"), která se často mísila s praktickými politickými úvahami, byla posílena nejen zvláštností kulturní situace Ruska a jeho anomálním vývojem, ale jistě také onou zatížeností krásné literatury filozofickými, vědeckými a přímo politickými funkcemi jako prostředkem jejich sdělování, jimiž se dařilo obcházet všudypřítomnou cenzuru. Filozofové inklinovali k uměleckému vyjadřování více než jinde: nikoli náhodou měli v Rusku takovou odezvu Friedrich Nietzsche nebo Oswald Spengler, mnohem větší než jinde i než například v českém prostředí (Nietzsche 2017, Pospíšil 2020b, 2023a).

Ruské myšlenkové proudy, jak ostatně ukazuje již T. G. Masaryk v *Rusku a Evropě*, se vyvíjely ve vlnách, v nichž se střídala idealistická a realistická, dílem i náboženská, teologická a ateistická/pozitivistická, autochtonně i allochtonně založená proudění. Když jen lehce zmíníme středověké myšlení, většinou odvozené z řecko-římsko-byzantské tradice, které mělo, jak kdysi doložila Světla Mathauserová, také estetické, a dokonce literárněteoretické reflexe (Mathauserová 1979), je tu velký nápor ekonomického a filozofického myšlení za Petra I. (merkantilismus, zednářství), vše zprostředkované překladovou literaturou, především z francouzštiny, spolu s vlnami uměleckých/literárních směrů (viz dále).

[1] Česky na pokračování v *Literárních listech* 1968.

Kromě v Rusku nového uchopení skutečnosti, a hlavně ruské skutečnosti, jsou tu vyjádřeny – a to je pro ruské myšlenkové produkty příznačné – vizionářské představy o budoucnosti Ruska, ale také Evropy a světa, nezřídka s mesianistickými prvky, vždy však současně vnitřně protikladné, paradoxní, někdy i absurdní, jako by odpovídaly groteskní vypouklosti a absurditě společenské reality. Toto proudění proplétající se podivuhodnými zákrutami za Petra I. a jeho nástupců vrcholí za Kateřiny II. známým boomem časopiseckým a zednářským, jenž je přerušen nadlouho Pugačovovým povstáním a následným regresem, jehož obětí se stali někteří intelektuálové (A. N. Radiščev), zatímco jiní, spíše kompromisně a konzervativněji naladění (N. M. Karamzin v *Dopisech ruského cestovatele*) představovali inspiraci dalšího vývoje, nebo uhnuli od kritiky a satiry k pohodlnějším nebo skrytějším polohám (I. Krylov jako bajkař): budoucnost Ruska a Evropy jsou spojité nádoby, ale Rusko – kromě napodobování Západu (anglická první průmyslová revoluce, habeas corpus, odstrašující příklad: rozklad Francie) si má uchovat své tradiční jádro, a vyhnout se tak evropským úskalím.

Hájím tu tezi, která souvisí s vynuceným a poté záměrným zliterárněním ruského myšlení a naopak zfilozofičtěním literatury, což je přirozené: spojité nádoby tohoto proudění se projevují již tím, že mnohdy nejpůvodnější, nejprůbojnější a nejpůsobivěji formulované myšlenky najdeme v dílech básníků – přímo v jejich básních nebo v traktátech, esejích, recenzích, ale i dramatech, próze apod. Příklady Alexandra Sergejeviče Puškina, Jevgenije Abramoviče Boratynského/Baratynského [asi nejfundovanější monografii o něm napsal norský rusista Geir Kjetsaa, 1937–2008 (Kjetsaa 1973); jak známo, vedl kdysi norsko-švédský tým, jenž počítačově prověřoval hypotézu o *Tichém Donu* jako plagiátu (Kjetsaa 1978); osobně jsem ho poznal v Anglii na kongresu ICSEES v roce 1990, píše o něm ve svých vzpomínkách Leonid Frizman (1935–2018) (Frizman 2015, 2017a, 2017b, 2018, 2019, Pospíšil 2020c)], Fjodora Ivanoviče Tjutčeva, Vasilije Andrejeviče Žukovského (jeho lyrika a pozdní publicistika, o níž jsem psal v knize *Fenomén šílenství v ruské literatuře 19. a 20. století*) (Pospíšil 1995), Vladimira Fjodoroviče Odojevského, Pavla Vasiljeviče Anněnkova (údajně v jeho přítomnosti psal V. G. Bělinskij

v dolnoslezském Bad Salzbrunn, nyní Szczawno-Zdrój u Wałbrzychu, svůj slavný *Dopis Gogolovi*), o dalších, možná ještě významnějších nemluvě (viz knihu Marka Sokoljanského) (Pospíšil 2009).

Konec 18. a první třetina 19. století v Rusku probíhá ve znamení všestranných, globálních, vnitřně protikladných sporů o to, nakolik do Ruska Evropu inkorporovat nebo, jak se nyní hodí říkat, implementovat: projevuje se to v různých rovinách, např. politické, ekonomické (volání po zrušení nevolnictví), jazykově kulturní (konzervativnost kontra modernizace, např. Beseda a Arzamas), celkově ve snaze uvolnit takto síly Ruska s použitím americké a evropské inspirace k dovršení budování Ruska jako impéria světového významu, jak se to projevilo mimo jiné v tvorbě členů obou tajných spolků budoucích děkabristů (Boden 1968, Pospíšil 1973). Další vývoj realizovaný individuálně (např. názory A. S. Puškina, včetně jeho kritiky americké demokracie jako tyranie většiny) (Pospíšil 1986), povětšinou však v rámci tajných schůzí zpola nelegálních kroužků či společností (любомудры, resp. Общество любомудрия,1823–25, s reflexí v *Ruských nocích*, 1844, V. F. Odojevského; kroužek Pietraszewského/Petraševského spojený s osudem F. M. Dostojevského zasaženého Poláky s jejich romantismem, s nimiž a s nímž se do smrti dosti emotivně vyrovnával – Ivan Nikolajevič Šidlovskij/Szydłowski, 1816–1872) (Aleksejev 1921, Pospíšil 2019). A mezitím historik a filozof ruských dějin Pjotr Jakovlevič Čaadajev s jeho *Filozofickými listy*, jež spolu s *Apologií šílencovou* stojí u kolébky ruského slavjanofilství a západnictví – s vědomým odkazem ke Karamzinovým *Dopisům ruského cestovatele*. Poté přichází jednoznačný a rusky krajní pozitivismus tzv. revolučních demokratů, které tak miloval T. G. Masaryk, jenž jim v *Rusku a Evropě* postavil pomník.

Ona chvějivá oscilace mezi Ruskem a Evropou, idealismem/romantismem a realismem/pozitivismem se tu projevila s plnou silou a naopak v umělecké tvorbě narazila na to, že realismus se jakýmisi vlnami opřel o zmíněnou nedokončenou sekularizaci, takže evropští čtenáři ruské literatury se cítili zahlceni ideologickými debatami v románech I. S. Turgeněva, L. N. Tolstého, F. M. Dostojevského, Alekseje Feofilaktoviče Pisemského, Vsevoloda Vladimiroviče Krestovského (*Тьма египетская,*

Панургово стадо), Ivana Gončarova, Nikolaje Semjonoviče Leskova, Michaila Jevgrafoviče Saltykova-Ščedrina a dalších a šokováni přítomností náboženských otázek a Boha, jež v ostatní Evropě stály už na okraji pozornosti. Toto propojování a prostupování realismu a idealismu, materialismu a duchovnosti vytvářelo společenské napětí (*Соборяне*) až do let tří ruských revolucí 20. století, kdy se spojuje evropské sociální až socialistické myšlení s autochtonními tradicemi, jež se nazývají „ruskou revolucí" (Vilinskij 1936). Nápor idealistického myšlení táhnoucí se v druhé polovině 19. století od Dostojevského přes Vladimira Solovjova k sborníku *Vechi* (1909) vyplývá z hledání kolem první ruské revoluce. A znalcem ruské mystiky, v niž takový idealismus často vyústil, byl kardinál Tomáš Špidlík (Pospíšil 2022b).

Hledání mezi Evropou a Ruskem za zády s asijskými duchovními kořeny – neboť Evropa, jak se někdy říká, je poloostrovem Asie a všechny myšlenkové podněty putovaly z Asie do Evropy, a to složitým prostřednictvím přes Persii, bazén Mezopotámie, Mediterán, řecko-římskou antiku, včetně křesťanství – přicházející od buddhismu přes manicheismus, zoroastrismus a gnósi dál k balkánským bogomilům a katharům a jihofrancouzským albigenským, dále do Bavorska k valdenským a do předhusitských Čech bylo v ruském myšlení stále přítomno.

Jak se tak díváme na jeho vývoj, je tu zřetelný pohyb mezi autochtonním obrazem znejistění a budoucích krizí a kataklyzmat na straně jedné a uchycení, ukotvení, které je hledáno buď ve velkém prosperujícím impériu, nebo naopak v jeho zániku a budování světa na realističtějších základech racionalismu 19. století, jež vycházejí z osvícenství a pozitivismu, někdy i z myšlenek irénismu a pacifismu, někdy naopak z expanzionismu, ale vždy s varováním před dalšími kataklyzmaty – dalo by se říci, že ruské myšlení má v sobě takřka vždy prvek varování; je to myšlení varující. Jen zdánlivě paradoxně idealistické, imperiální hledisko nacházeli jeho zastánci v některých rysech evropského myšlení v dílech autorů, kteří budoucnost světa uviděli právě v tzv. mladých státech, k nimž řadili i Rusko (nejvíce Čínu, která však má státní tradici tisíciletou, kde čas probíhá jinak a vize budoucnosti počítají se staletími), aniž by příliš diferencovali v jeho vnitřním stavu a vývoji. Takové rysy má tvorba

F. Nietzscheho (1844–1900), jemuž v některých aspektech stojí blízko Vladimir Solovjov (1853–1900) (Solov'jev 1991, 1997)[2] (nezaměňujme s dalšími nejméně čtyřmi také známými, kteří však mají různá patronymika). Zatímco o vlivu Nietzscheho filozofie na evropské literatury, včetně ruské, existuje řada knih a studií, o vlivu například ruské literatury na německého filozofa se jich nedostává (Kšicová 1971). A je zřejmé, že koncipování nadčlověka (сверхчеловек) jako vyústění vývoje u Lermontova v *Hrdinovi naší doby* najdeme (markantněji v povídce či kapitole *Bela*); nabízí se ovšem také souvislost s pozapomenutým neotomismem Teilharda de Chardin (1881–1955), a nikoli náhodou se k němu nyní vracejí, a Oswaldem Spenglerem (1880–1936). Jeho *Der Untergang des Abendlandes* (1918, 1922, rusky nejčastěji jako *Закат Европы*) (Berdjajev a kol. 1922) ukazuje, že Rusko v bolševickém režimu je jako tatarská despocie, nikoli stát v běžném slova smyslu, „Der Untergang" znamená vlastně sestup, klesání, pokles, закат je klesání za obzor.

Ruský, stejně jako polský nebo jiný mesianismus se objevuje nejčastěji od období romantismu, v ruské literatuře výrazně např. v závěru prvního dílu Gogolových *Mrtvých duší* ve známé metafoře Ruska jako řítící se trojky i s oním otazníkem o jejím směřování, později se realizace ruského mesianismu odehrává v několika rovinách: nejen v odvratu od kritického realismu, ale také v hledání syntézy mezi náboženskou filozofií a evropským oživením, jako ve známé brožuře Nikolaje Berďajeva *Duše Ruska* (1915). Ve studii, která vyšla ve sborníku věnovaném výročí Velké války (Pospíšil 2014), jsem ukázal na opakující se nebezpečí takových globálních konfliktů, a spojil jsem Velkou válku se třemi texty: s Berďajevovou *Duší Ruska* (*Душа Россиu*, 1915), Naumannovou *Střední Evropou* (*Das Mitteleuropa*, 1915) a Leninovou populární analýzou

[2] Solov'jev, Vladimir Sergejevič. 1997. *Idea nadčlověka*. Olomouc: Votobia (orig. *Ideja sverchčeloveka*, 1899). Stať byla poprvé publikována v čas. *Mir iskusstva* (1899, č. 9), přel. z vydání Solov'jev, Vladimir Sergejevič. 1988. *Sočinenija v 2 tomach, t. 2*. Moskva: Mysl', dostupné také: https://www.vehi.net/soloviev/sverhchel.html; Solov'jev, Vladimir Sergejevič. 1991. „Lermontov." In *Filosofija iskusstva i literaturnaja kritika*, Vladimir Sergejevič Solov'jev, 379–98. Moskva: Iskusstvo (orig. 1901).

Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu (*Империализм, как высшая стадия капитализма*, 1916) (Berdjajev 1915, Naumann 1915, Lenin 1917, 1949). První dvě knihy jsou apoteózou války, pokaždé z jiného názorového úhlu a s jinou strukturou i rozsahem (Berďajevova brožura oproti Naumannově důkladné pruské analýze ekonomiky a vojenství). Nikolaj Berďajev ukazuje na mesianistickou úlohu Ruska, které se válkou očistí a procítí silněji svůj mužský princip na úkor dosud vládnoucího ženského, Friedrich Naumann navrhuje restrukturalizaci Rakouska-Uherska a potlačení Slovanů jako cestu k ovládnutí kontinentální Evropy. Leninova „populární črta" (популярный очерк) radikálně zdůrazňuje politicko-ekonomické podloží válečného konfliktu ve známých tezích definujících imperialismus, jež je podle něho vlastní příčinou válečného konfliktu, ale i cestou k světové revoluci.

V ruské literatuře, ale i jinde chápali Velkou válku také jako očistný plamen: ruští kubofuturisté jako světovou potopu podle Majakovského *Mystérie buffy* (*Мистерия-буфф*, 1918–1921), podobně italští futuristé, stoupenci korporativního státu. Na jedné straně vznikala představa zániku tradiční Evropy a vzestupu Asie, Východu, jehož je Rusko součástí, na straně druhé se v tom vidělo nebezpečí: to se projevilo i v ruské literatuře, která byla zásobárnou podobných myšlenek od období romantismu v poezii, ale od 18. století i v ruské utopii, sílící dystopii a science fiction (*Magický krystal*, Bulgarin) (Levšin a kol. 1982, Pospíšil 1988, 1993, 1998, 2016, 2017b, 2018e). Úvahy o změně světového pořádku se objevují u Puškina v jeho zájmu o historii a fascinaci Pugačovovým povstáním jako výrazem hrozby impériu, jemuž hrozí zánik, u děkabristů v úsilí o uvolnění sil impéria vnitřními ekonomickými a politickými reformami (slova „glasnosť" a „perestrojka" se objevují už u nich a poté v „tání" 50. let 19. a 20. století – viz slovník Michaila Gorbačova – cílem je velikost Ruska), V. A. Žukovskij, básník-tanatolog, poeta smrti a šílenství jako vysvobození z tohoto slzavého údolí píše v Německu politologické články v předvečer Krymské války, hrozba kataklyzmat charakterizuje poezii Jevgenije Abramoviče Boratynského/Baratynského (*Сумерки*, *Недоносок*), F. I. Tjutčeva (*14 декабря 1825*, *Русская география*). Východisko vidí v ukotvení ve velkém impériu, snad jen s čestnou výjimkou totálního

skeptika a melancholika Antona Pavloviče Čechova. K tomu inklinují takřka všichni ruští spisovatelé, složitější to má Maxim Gorkij (*Несвоевременные мысли*, 1917–1918, publicistika), jinak Nikolaj Gumiljov (*Записки кавалериста*, 1915–1916) (Gumilev 2014[3]). Jiní považují Východ, tedy skutečnou Asii, za destruktivní hrozbu: Osip Mandelštam v eseji *Devatenácté století* (1922) vidí ve vlnách evropského zájmu o asijské umění rozkladné tendence – rokoko, secese, ornamentalismus, dekorativismus, mizení figuralismu –, japonskou básnickou formu tanka nachází i ve Flaubertově snad už expresionistickém historickém románu z dějin Kartága *Salammbô.* (Japonská veršová forma sylabického systému, která se právě v 19. století rozšířila v Evropě, má pět veršů, první a třetí mají pět slabik, ostatní sedm. Její části mají svá pojmenování: kaminoku je horní fáze – první tři verše, šimonoku je spodní fáze, poslední dva verše. Původně byla tanka envoi/posláním delší básně, tzv. čóky, později začala vystupovat samostatně.) (Mandelštam 1922, Martinásková 2018).

Jak jsme viděli už v titulu: zneklidnění – to je celá ruská literatura rozrušená z Ruska, jeho stavu, minulosti i současnosti; uchycení nebo ukotvení je impérium, říše. V tom nejsou Rusové ve světě osamoceni, ale představu velmoci, v Rusku nabourávanou od perestrojky a vrcholící za rozpadu SSSR, sdílejí i jiné mocnosti i větší státy. Básníci kataklyzmat se často nakonec – pokud žijí déle – obracejí k impériu jako kotvě, ale zdaleka ne všichni (L. N. Tolstoj, A. P. Čechov). Rusko se musí změnit, ale problém je, jak, v jakém směru; přiklánějí se spíše k tomu, že jiným způsobem než Evropa; spíše výběrově, mechanicky, technologicky.

Permanentní pohyb mezi evropeizací až amerikanizací (o které mluvil i Lenin) Ruska a trvání na autochtonních vrstvách náboženství, kultury a politiky, resp. pokusy o různé syntézy, jsou charakteristickým rysem ruského myšlení a literatura je reflektuje v různém poměru. Jistě je prvním velkým kritikem ruských dějin Pjotr Jakovlevič Čaadajev, anglofil skepticky stojící blízko myšlení děkabristů a pravděpodobně ještě radikálnější ve svých *Filozofických listech*, nikoli již tolik v *Apologii šílencově*, politicky heterogenní členové Arzamasu: členem byl například i pozdější

[3] Původně 1915–1916.

ministr osvěty Sergej Uvarov (Hollingsworth 1966), viz knihu Jurije Tyňanova (Tynjanov 1929), evropanští ljubomudry, dalšími jsou radikální pozitivisté, jinak revoluční demokraté, syntetizující narodnici, klasičtí ruští marxisté až leninisté a trockisté, liberálové, kteří tvořili ruská 90. léta 20. století po rozpadu SSSR, na straně druhé „archaisté" z Besedy, mezi nimiž najdeme, docela logicky, v podstatě formálního klasicistu a ideového romantika A. S. Gribojedova, slavjanofilové, k syntéze spěli i euroasiaté různých odrůd až po současné, k syntéze se uchyluje i Jurij Bondarev v románu *Bermudský trojúhelník* (*Бармудский треугольник*, 1999), kde neorganicky spojuje religiózní kořeny ruství se sovětskou tradicí (Pospíšil 2002a, 2002b, 2003, 2008, 2020): toto ostatně nacházíme v ruské ideologii a politice dodnes.

Zajímavou epizodou jsou názory Alexandra Isajeviče Solženicyna, které vyslovil jednak ve svých románech, jednak v traktátech, které vyšly po jeho návratu do Ruska: odmítl především SSSR jako původce údajného odnárodňování Ruska (Lakšin 1991, Pospíšil 1994, Solženicyn 1999a, 1999b).

Spolu s oscilací mezi autochtonním a allochtonním pojetím podstaty Ruska jde ruku v ruce i výhled do budoucnosti nejen Ruska, ale celého světa, v němž by Rusko mělo hrát důležitou, pokud ne přímo vůdčí roli. Najdeme je dílem ve známém sborníku o ruské inteligenci *Vechi* (1909) (Berdjajev a kol. 1909, Berďajev a kol. 2003), ale především ve vizionářských výhledech čelného spoluautora sborníku Nikolaje Berďajeva (1874–1948) i v návaznosti na „kosmické" vize F. M. Dostojevského (Catteau 1978, Berdjajev 1923a, Berďajev 2000). V řadě monografických studií publikovaných později v zahraničí zkoumal vizi Ruska spolu s celkovou vizí světa a ukazoval na to, že často se vývoj ubíral příliš radikálními směry a nepreferoval „měkkou" návaznost, např. křesťanskou renesanci plynule navazující na antiku místo pozdější „tvrdé" renesance italské (Berdjajev 1823b, Berďajev 1994, 1995). B. Horyna analyzoval podobný jev v případě raného německého romantismu (die deutsche Frühromantik), který zase navazoval na klasicismus, ale byl nahrazen „tvrdším" přístupem pozdějším (Horyna 2005). Současně se ukazuje, že i v pozoruhodných pojednáních o ruské filozofii je třeba k ruským myslitelům

přistupovat s diachronní hloubkou znalostí ruského prostoru, nejen filozofie, a hlavně by se mělo opatrněji zacházet s jinak běžnou terminologií (Jabůrek 2013).

Asi nejvíce se budoucí vize – kromě v druhém válečném roce (1915) vydané *Duše Ruska* – Nikolaj Berďjajev dotkl ve *Smyslu dějin* a *Novém středověku* (Berdjajev 1924, Berďajev 2004). Zejména v *Novém středověku* předvídal konec 20. a počátek 21. století jako bloudění (брожение), tedy fyzické i duchovní, obrovské pohyby lidských mas, permanentní pátrání a hledání jiných cest a nečekaná pojetí, současně ztrátu ukotvení, mohutné návraty k náboženství, tedy k tomu, čemu se dnes říká postsekularismus (Pospíšil 2018c, 2018d, 2023b, Ratti 2013, 2022, Obirek, 2022, Saikumar 2022). Řadu rysů, jež se dnes vyjevují, však nepostihl, zejména roli nadnárodních korporací a zúžení skupin, které svět de facto ovládají, ale globalizaci v obecném smyslu popsal takřka přesně, ovšem technologické průrvy toliko naznačil do značné míry opět v takřka prorockém spise *Člověk a stroj* (Berdjajev 1933). V generální rovině poukázal jako bývalý legální marxista asi nikoli náhodou na odcizení, ale nenazýval bych tuto „filozofii" přímo existencialismem, jak je obvyklé; spíše zachytil prvky křesťanského myšlení jdoucí od Sørena Kierkegaarda ke Gabrielu Marcelovi a Lvu Šestovovi, které se někdy nazývá křesťanským existencialismem, ale je to dosti nejasné, zvláště když se pojem „existencialismus" často používá takřka o všem, co souvisí s lidským bytím, a u Rusů je to vždy složitější, podobně jako když se hovoří o ruské fenomenologii a myslí se jí nejen Gustav Špet (1879–1937), ale i Michail Bachtin (1895–1975) apod., nebo o uměleckém surrealismu, jenž se zase identifikuje se skupinou OBERIU; je to podnětné, asociativní, ale nikoli přesné.

Jako by několika ruskými mysliteli křesťanské filozofie ve 20. století vyvrcholilo to, co jsme tu označili jako zneklidnění a ukotvení: takto do značné míry postupují i euroasiaté, které jsme tentokrát ponechali stranou, nebo samostatně se vyvíjející filozoficky diletující spisovatelé typu Vladimira Sorokina, Dmitrije Gluchovského nebo Jevgenije Vodolazkina. Je to zvláštní kulturní dialog, na jedné straně uzavřený ve sféře Ruska jako zvláštní entitě, na straně druhé usilující o rozsáhlá světová zobecnění

s podporou některých myslitelů ze střední a západní Evropy, kteří se dívali na Východ s nadějí, ale i s oprávněnou obavou. Je to do značné míry v kostce to, co se objevuje i v úvahách dneška.

Literatura:

Aleksejev, Michail Pavlovič. 1921. *Rannij drug F. M. Dostojevskogo*. Odessa: Vseukrainskoje gosudarstvennoje izdatelʻstvo.

Berďajev, Nikolaj Aleksandrovič. 1992. *Duše Ruska*. Brno: Petrov.

Berďajev, Nikolaj Aleksandrovič. 1994. *Filosofie lidského osudu: fragmenty z knihy Smysl dějin*. Brno: Zvláštní vydání.

Berďajev, Nikolaj Aleksandrovič. 1995. *Smysl dějin: pokus o filosofii člověka a jeho osudu*. Praha: Oikúmené.

Berďajev, Nikolaj Aleksandrovič. 2000. *Dostojevského pojetí světa*. Praha: Oikúmené.

Berďajev, Nikolaj Aleksandrovič. 2004. *Nový středověk: úvaha o osudu Ruska a Evropy*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.

Berďajev Nikolaj Alexandrovič, Bulgakov, Sergej Nikolajevič, Frank, Semjon Ljudvigovič, Geršenzon, Michail Osipovič, Izgojev, Alexandr Solomonovič, Kisťakovskij, Bogdan Alexandrovič, a Pjotr Berngardovič Struve. 2003. *Věchi (Milníky). Sborník článků o ruské inteligenci*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.

Berdjajev, Nikolaj Aleksandrovič. 1915. *Duša Rossii.* Moskva: Tipografija T-va I. D. Sytina.

Berdjajev, Nikolaj Aleksandrovič. 1923a. *Mirosozercanìje Dostojevskago*. Praga: YMCA.

Berdjajev, Nikolaj Aleksandrovič. 1923b. *Smysl istorii: Opyt filosofii čelovečeskoj sudʻby*. Berlin: Obelisk.

Berdjajev, Nikolaj Aleksandrovič. 1924. *Novoje srednevekovʻje: razmyšlenije o sudʻbe Rossii i Jevropy*. Berlin: Obelisk.

Berdjajev, Nikolaj Aleksandrovič. 1933. „Čelovek i mašina (problema sociologii i metafiziki techniki)." *Putʻ* 38: 3–37.

Berdjajev, Nikolaj Aleksandrovič. 1969. *Christianstvo, ateizm i sovremennost'*. Paris: YMCA.
Berdjajev, Nikolaj Aleksandrovič, Bukšpan, Jakov Markovič, Stepun, Fedor Avgustovič, a Semen Ljudvigovič Frank. 1922. *Osval'd Špengler i zakat Jevropy.* Moskva: Bereg.
Berdjajev, Nikolaj Aleksandrovič, Bulgakov, Sergej Nikolajevič, Frank, Semen Ljudvigovič, Geršenzon, Michail Osipovič, Izgojev, Aleksandr Solomonovič, Kistjakovskij, Bogdan Aleksandrovič, a Petr Berngardovič Struve. 1909. *Vechi. Sbornik statej o russkoj intelligencii*. Moskva: Izdatel'stvo V. M. Sablina.
Boden, Dieter. 1968. *Das Amerikabild im russischen Schrifttum bis zum Ende des 19. Jahrhunderts*. Hamburg: Cram, De Gruyter.
Catteau, Jacques. 1978. *La création littéraire chez Dostoïevski*. Paris: Institut d'études slaves.
Deutscher, Isaac. 1967a. *Die unvollendete Revolution 1917–1967*. Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanstalt.
Deutscher, Isaac. 1967b. *The Unfinished Revolution: Russia 1917–1967*. London: Oxford University.
Frizman, Leonid. 2015. *Takaja sud'ba: Jevrejskaja sud'ba v russkoj literature*. Char'kov: Folio.
Frizman, Leonid. 2017a. *Ivan Franko: vzgljad na literaturu*. Kijev: Izdatel'skij dom Dmitrija Burago.
Frizman, Leonid. 2017b. *V krugach literaturovedov. Memuarnyje očerki*. Kijev: Izdatel'skij dom Dmitrija Burago.
Frizman, Leonid. 2018. *«Neokončennoje značit nedoskazannoje…»*. *Kniga o Naume Koržavine*. Kijev: Izdatel'skij dom Dmitrija Burago.
Frizman, Leonid. 2019. *Ostroumnyj Osnovjanenko*. Char'kov: Folio.
Gumilev, Nikolaj Stepanovič. 2014. *Zapiski kavalerista*. Sankt-Peterburg: Lenizdat.
Hollingsworth, Bruce. 1966. „Arzamas: Portrait of a Literary Society." *The Slavonic and East European Review* 44, č. 103 (July): 306–26.
Horyna, Břetislav. 2005. *Dějiny rané romantiky: Fichte, Schlegel, Novalis*. Praha: Vyšehrad.

Jabůrek, Martin. 2013. *Eschatologický existencialismus Nikolaje Berďajeva*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
Kjetsaa, Geir. 1973. *Jevgenij Baratynskij. Žizn' i tvorčestvo.* Oslo: Universitetsforlaget.
Kjetsaa, Geir. 1978. *Problema avtorstva v romane Tichij Don*. Oslo: Universitetet i Oslo, Slavisk-Baltisk Institutt.
Kšicová, Danuše. 1971. „Lermontov: předchůdce Nietzscheovy filozofie?" *Slavia*, č. 2: 184–203.
Lakšin, Vladimir. 1991. „Solženicyn a ti druzí. Překlad." *Demokrat*, 6. 3.
Lenin, Vladimir Iljič. 1917. *Imperializm, kak vysšaja stadija kapitalizma (Populjarnyj očerk)*. Petrograd: Žizn' i znanije.
Lenin, Vladimir Iljič. 1949. *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu (Populární pojednání)*. Praha: Svoboda.
Levšin, Vasilij, Ulybyšev, Alexandr, Kjuchelbeker, Vilgelm, Senkovskij, Osip Ivanovič, Odojevskij, Vladimir Fjodorovič, a Vladimír Sollogub. 1982. *Magický krystal. Ruské utopicko-fantastické příběhy*. Praha: Svoboda.
Mandeľštam, Osip. 1922. „Devjatnadcatyj vek." *Lit-Ra*, 8. 4. 2023. https://lit-ra.su/osip-mandelshtam/devyatnadtsatyy-vek-3/
Martinásková, Sylva. 2018. *Modernizace Japonska zachycená v tradiční poezii tanka a haiku*. Olomouc: Univerzita Palackého.
Mathauserová, Světla. 1979. *Drevnerusskije teorii iskusstva slova*. Praha: Univerzita Karlova.
Naumann, Friedrich. 1915. *Das Mitteleuropa*. Berlin: Reimer.
Nicše, Fridrich. 2017. *Nasledije i projekt*. Moskva: Institut filosofii RAN, Jask.
Obirek, Stanisław. 2022. „Europe in Dialogue with Manav Ratti's *The Postsecular Imagination*." *Sikh Formations* 18, č. 3–4: 374–82. https://doi.org/10.1080/17448727.2022.2104029
Plass, Paul. 1988. *Wit and the Writing of History: the Rhetoric of Historiography in Imperial Rome*. Wisconsin, London: University of Wisconsin Press.

Pospíšil, Ivo. 1973. „Dynamika rusko-amerických vztahů od počátku do konce 19. století." *Universitas*, č. 5: 28–35.
Pospíšil, Ivo. 1983. „The Writing of History. Literary Form and Historical Understanding. University of Wisconsin 1978. Donald Fanger: Gogol and His Reader. Stanford 1978." *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, D* 30: 105–6.
Pospíšil, Ivo. 1986. „Puškinův John Tanner – jeho kontext, smysl a funkce." *Čs. rusistika*, č. 3: 106–11.
Pospíšil, Ivo. 1988. „Problém autorského typu: Fadděj Bulgarin." *Slavica Slovaca*, č. 4: 366–84.
Pospíšil, Ivo. 1993. „Hořce ironická science fiction Fadděje Bulgarina." *Svět literatury*, č. 5: 22–8.
Pospíšil, Ivo. 1994. *Alexandr Solženicyn. Tematická jednotka pro střední školy*. Brno: CERM.
Pospíšil, Ivo. 1995. *Fenomén šílenství v ruské literatuře 19. a 20. století*. Brno: Masarykova univerzita.
Pospíšil, Ivo. 1998. „Fadděj Bulgarin jako literární inspirátor." In *Biele miesta II*, ed. Oľga Engelová, 29–44. Nitra: Univerzita Konštantína Filozófa, Fakulta humanitných vied (katedra rusistiky).
Pospíšil, Ivo. 2002a. „Jurij Bondarev a jeho Bermudský trojúhelník (Recenze s ukázkami)." *Alternativa Plus* VI, č. 3–4: 38–43.
Pospíšil, Ivo. 2002b. „Žánrová struktura a emblematičnost apokalyptického románu Jurije Bondareva Bermudský trojúhelník a souvislosti." *Slavica litteraria* X, č. 5: 53–62.
Pospíšil, Ivo. 2003. „Jazyk literárního díla jako axiologický nástroj: román Jurije Bondareva Bermudský trojúhelník (K životnímu jubileu prof. Jána Doruly)." In *Život slova v dejinách a jazykových vzťahoch. Na sedemdesiatiny profesora Jána Doruľu*, ed. Peter Žeňuch, 265–78. Bratislava: Slavistický kabinet SAV.
Pospíšil, Ivo. 2004. „Neskol'ko zamečanij o koncepcii russkoj literatury v knige Dmitrija Čiževskogo Russische Literaturgeschichte des 19. Jahrhunderts (1964–1967)." In *Dmytro Čyževskyj. Osobnost a dílo. Sborník z mezinárodní konference k 25. výročí úmrtí*, eds.

Zdeňka Rachůnková, Františka Sokolová, Růžena Šišková, 257–65. Praha: Národní knihovna České republiky, Slovanská knihovna.
Pospíšil, Ivo. 2008. „Diachronní dimenze ruského literárního textu (Puškin – Bondarev – Grjakalov).“ In *Text a kontext*, ed. Květuše Lepilová, 86–107. Ostrava: Repronis.
Pospíšil, Ivo. 2009. „Nápaditá knížka o Gogolovi (Mark Georgijevič Sokoljanskij. 2009. Gogol': grani tvorčestva. Stat'ji. Očerki. Odessa: „Astroprint“).“ *Novaja rusistika* 2, č. 1: 105–8.
Pospíšil, Ivo. 2014. „Velká válka jako velké selhání a dnešní politika – vědomí souvislostí.“ In *Velká válka a areálové souvislosti: Kultura, literatura a kulturní historie slovanských národů*, ed. Václav Štěpánek, 17–24. Brno: Masarykova univerzita.
Pospíšil, Ivo. 2016. „On the Margin of Genre Typology or The Hidden Pioneer of Russian Science Fiction (Faddey Bulgarin). Na margo žánrovej typológie skrytého priekopníka ruskej science fiction (Faddej Bulgarin).“ *Slavica Nitriensia* 5, č. 1: 27–40.
Pospíšil, Ivo. 2017a. „Důkladná revize, srovnání a rehabilitace jako záloha pro budoucnost (Roman Jakobson a Dmytro Čyževskyj).“ *Novaja rusistika* 10, č. 1: 98–103.
Pospíšil, Ivo. 2017b. „Problema ‚inostrancev' v russkoj literature i russko-pol'skij literator Tadeusz Bułharyn/Faddej Bulgarin: čerty novizny.“ In *Pax Latina & Pax Orthodoxa: Slavističeskije issledovanija. Istorija, kul'tura, literatura. V čest' 80-letija so dnja roždenija Aleksandra Vladimiroviča Lipatova*, ed. Ljudmila Norajrovna Budagova, 231–48. Moskva: Institut slavjanovedenija RAN.
Pospíšil, Ivo, ed. 2018a. „Blok studií o literárněvědné terminologii.“ *Philologia* 28, č. 2: 7–68.
Pospíšil, Ivo. 2018b. „Labyrinty literárněvědné terminologie.“ *Philologia* 28, č. 2: 7–20.
Pospíšil, Ivo. 2018c. „Politická a akademická objednávka v literární vědě a dvě témata: postsekularismus a ekfráze.“ In *Kontexty literární vědy VIII*, eds. Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka, Lenka Paučová, 143–62. Brno: Tribun EU.

Pospíšil, Ivo. 2018d. „The Secular, the Sacral, and the Three Stages of the Postsecular in Russian Literature: The Past and the Present." In *The Experience of Faith in Slavic Cultures and Literatures in the Context of Postsecular Thought*, eds. Danuta Sosnowska, Ewelina Drzewiecka, 178–88. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
Pospíšil, Ivo. 2018e. „Žanrovyje innovacii i recepcija Faddeja Venediktoviča Bulgarina v češskoj srede." *Питання літературознавства / Pytannia literaturoznavstva / Problems of Literary Criticism*, č. 97: 191–208.
Pospíšil, Ivo. 2019. „Fedor Michajlovič Dostojevskij – prokljatyje voprosy jego nasledija." In *F. M. Dostojevskij: sostojanije issledovanija i sovremennoje značenije*, eds. Lenka Paučová, Ivo Pospíšil, 115–29. Brno: Galium – Jan Sojnek.
Pospíšil, Ivo. 2020a. „Jurij Bondarev jako ruský fenomén a představitel epochy." *Novaja rusistika* 13, č. 1: 55–9.
Pospíšil, Ivo. 2020b. „Osval'd Špengler i češskij kontekst (marginal'nyje zametki)." In *Osval'd Špengler i slavjane*, eds. Roman Mnich, Oksana Blaškiv, 122–51. Siedlce: Institut regional'noj kul'tury i literaturovedčeskich issledovanij im. Franciška Karpin'skogo v Sedl'cach.
Pospíšil, Ivo. 2020c. „Tema pamjat': kejs stadi na materiale sovremennoj literatury." *Philologia Rossica*, č. 3: 72–89.
Pospíšil, Ivo. 2022a. „Fundamentální práce o klíčovém literárním vědci 20. století: badatelské rozpětí Dmytra Čyževs'kého." *Novaja rusistika* 15, č. 1: 84–90.
Pospíšil, Ivo. 2022b. „Východní mystici." *Proudy*, č. 1. https://www.phil.muni.cz/journal/proudy/filologie/recenze/2022/1/pospisil_vychodni_mystici.php#articleBegin
Pospíšil, Ivo. 2023a. „Literární směry v slovanských literaturách a jedna případová studie (Utváření naturalismu v ruské literatuře)." *Slavica litteraria* 26, č. 1: 7–28.
Pospíšil, Ivo. 2023b. „Postsekularismus v kulturních a náboženských okruzích: potenciál pro slavistiku." *Slavica litteraria* 26, č. 1: 127–30.
Ratti, Manav. 2013. *The Postsecular Imagination. Postcolonialism, Religion, and Literature*. New York – Abingdon: Routledge, Taylor & Francis Group.

Ratti, Manav. 2022. „The Intersections of Postcolonialism, Postsecularism, and Literary Studies: Potentials, Limitations, Bibliographies." *Sikh Formations* 18, č. 3–4: 383–414. https://doi.org/10.1080/17448727.2022.2156193
Saikumar, Rajgopal. 2022. „Reading in the Absolute Night: Re-Evaluating Secularism in Illiberal Democracies." *Sikh Formations* 18, č. 3–4: 362–7. https://doi.org/10.1080/17448727.2022.2104030
Smirnov, Igor. 2008. *Oliteraturennoje vremja. (Gipo)teorija literaturnych žanrov*. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Russkoj Christianskoj gumanitarnoj akademii.
Solov'jev, Vladimir Sergejevič. 1991. „Lermontov." In *Filosofija iskusstva i literaturnaja kritika*, Vladimir Sergejevič Solov'jev, 379–98. Moskva: Iskusstvo. http://az.lib.ru/s/solowxew_wladimir_sergeewich/text_0280.shtml
Solov'jev, Vladimir Sergejevič. 1997. *Idea nadčlověka*. Olomouc: Votobia.
Solženicyn, Alexandr. 1999a. „Rusko v troskách." *HOST*, č. 7: 42–7.
Solženicyn, Alexandr. 1999b. *Rusko v troskách*. Praha: Práh, Rybka.
Trockij. Lev. 1937. *Zrazená revoluce: co jest SSSR a kam spěje?* Praha: Ladislav Šotek.
Trockij. Lev. 1995. *Zrazená revoluce*. Brno: Doplněk.
Tynjanov, Jurij. 1929. *Archaisty i novatory*. Leningrad: Priboj.
Vilinskij, Valerij. 1936. *Ruská revoluce 1825–1936*. Přerov: Společenské podniky.

prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.
Katedra ruského jazyka a literatury
Pedagogická fakulta
Univerzita Hradec Králové
Rokitanského 62
500 03 Hradec Králové
Česká republika
ipospis@volny.cz